

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds-
och växtproduktionsvetenskap

Gröna rum för en ökad livskvalitet hos gravt funktionshindrade

Green spaces for increased quality of life among severely disabled

Caroline Isaksson

Gröna rum för en ökad livskvalitet hos gravt funktionshindrade
Green spaces for increased quality of life among severely disabled

Författare Caroline Isaksson

Handledare Fredrika Mårtensson, SLU, Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi

Examinator Matilda van den Bosch, SLU, Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi

Omfattning 15 hp

Nivå och fördjupning A1E

Kurstitel Landskapsarkitekturens miljöpsykologi - självständigt arbete

Kurskod EX0602

Ämne Landskapsplanering

Program/utbildning Natur, hälsa och trädgård - magisterprogram

Utgivningsort Alnarp

Utgivningsår 2014

Omslagsbild Caroline Isaksson

Elektronisk publicering <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord miljöpsykologi, sinnesstimulering, snoezel, hälsofrämjande miljö, sinnesträdgård, funktionshinder

Alla foton i arbetet är producerade av författaren och får inte användas utan tillstånd.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi

*"Barns lek med växter stimulerar och utvecklar deras
sinnen och stärker deras motorik."*

- Helle Nebelong 2008

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	1
Förord	3
Sammanfattning	4
Abstract	4
Inledning	5
Syfte	6
Frågeställningar	6
Avgränsningar	6
Bakgrund	7
Målgruppen.....	7
Sinnesstimulering som behandlingssätt.....	8
Naturen som sinnesstimulering	9
Utveckling genom utforskning och rörelse	11
Metod	13
Studiens verksamheter	13
Urval	15
Datainsamling	16
Litteratursökning.....	16
Samtal med personal	17
Samtal och observation med förälder och barn.....	17
Analys av befintliga planer.....	18
Metoddiskussion	18
Resultat	21
Att leva med svåra funktionshinder - ett exempel	21
Svårt funktionshindrad – en målgrupp med skiftande behov.....	23
Sinnesstimulerande aktiviteter	23
Snoezelen - kravlöst och lustfyllt	23
Avslappning och rörelse som aktiviteter	25
Taktil stimulering.....	25
Sinnesrum med olika teman	25
En sinnesstimulerande trädgårds utformning	26
Aktiviteter i en sinnesstimulerande trädgård	27
Fysiologiska funktioner	28
Psykologiska funktioner	29
Diskussion	30
Valet av verksamheter och målgrupp	30
Sinnesstimulering genom lek och natur.....	31
Slutsats	32
Litteratur.....	33
Elektroniska referenser	34
Bilaga 1	35
Bilaga 2	36
Bilaga 3	37
Bilaga 4	39

Förord

Som student på magisterprogrammet Natur Hälsa Trädgård fick jag möjligheten att träffa flera inspirerande personer så som agr.dr Johan Ottosson, anställd vid SLU. Tidigt 90-tal var Johan med om en svår olycka med neurologiska skador som följd. För Johan hade naturen läkande krafter då han under många år efter sin olycka rehabiliterades och återhämtades från både de skador han ådrog sig samt den livskris han ställdes inför. En annan inspirerande person är landskapsarkitekt Helle Nebelong, som berättat och visat bra exempel i Köpenhamn för hur man kan skapa vackra sinnesrum och trädgårdar för sjuka, barn, äldre och andra specifika målgrupper.

Utöver dessa två inspirerande personligheter har jag fått en djupare inblick i naturens betydelse inom vården efter genomfört ett projekt vid Orupssjukhuset utanför Höör under min utbildning. Orupssjukhuset är ett sjukhus för bland annat patienter som behandlas för svåra förvärvade neurologiska skador. Genom dessa möten och tillsammans med lärare, föreläsare, kurskamrater och människor som delat med sig av sina kunskaper eller svårigheter i vardagen har jag utvecklat en stor nyfikenhet för naturens betydelse för patienter, närstående familjer, personal och personer med särskilda behov.

Under mina år som trädgårdsingenjörstudent med designinriktning har jag fått med mig olika arbetssätt som kan beskrivas som verktyg då man arbetar med att utforma rum utomhus. Under min vidareutbildning på Natur Hälsa Trädgård har dessa verktyg utvecklats till att kopplas samman med en specifik målgrupp. Under arbetet med studien har jag mer än någonsin förstått hur viktigt det är att skaffa sig kunskap om målgruppen och lyssna på verksamheten innan man sätter sig med penna och papper. Mitt mål med studien har där med även varit att kombinera kunskaperna från de två utbildningarna samt bredda mina kunskaper i hur man på bästa sätt kan planera en utemiljö för en specifik målgrupp.

Min medkänsla och förståelse för målgruppen gravt funktionshindrade har bara blivit större och större då detta från början var ett helt främmande fält för mig. Min drivkraft bakom studien har varit att för målgruppen skapa en miljö för ökad njutning, självbild och förbättrad livskvalitet, samt att kunna inspirera familjer och verksamheter till att nyttja naturens resurser mer. Det är först när jag vet att mitt engagemang genom denna studie och framtida arbete kan ge målgruppen stunder av förhöjd livskvalitet som mina viktigaste personliga mål är uppnådda.

Med detta vill jag tacka de ovan nämnda personer för inspiration och min handledare Fredrika Mårtensson som trott på studien och bidragit med många visdomar och en ständigt positiv support.

Caroline Isaksson
Alnarp 2014

Sammanfattning

Denna studie handlar om miljöns betydelse vid sinnesstimulering för personer med grava funktionshinder i så kallat snoezelrum. Snoezelen är ett alternativt behandlingssätt där man arbetar med sinnesstimulering av några specifika sinnen i taget och för att inspirera till aktivitet och skapa en njutbar sensorisk upplevelse för personen. Viktiga delar i detta behandlingsalternativ är att väcka nyfikenhet och få besökaren att känna självständighet och få ett ökat förtroende. I studien har tre verksamheter besökts som alla använder snoezelen som behandlingssätt. Intervjuer har genomförts med personal som dagligen arbetar med målgruppen och flera metoder för sinnesstimulering. Två föräldrar med barn som lever med grava funktionshinder och utvecklingsstörningar har deltagit i studien. En har deltagit genom en observation då samspelet mellan föräldern och barnet i ett snoezelrum studerades. Resultatet visar att sinnesstimulering är en använd metod för att förhöja livskvalitén hos målgruppen som annars lever i en sinnesberövad värld på grund av sina skador. Studiens verksamheter har väl utvecklade snoezelrum inomhus men alla saknar något motsvarande i en utemiljö. Resultatet innefattar förslag på aktiviteter för en sinnesstimulerande trädgård. I diskussionen går författaren in på hur denna kunskap kan tillämpas vid utvecklandet av sinnesstimulerande miljöer utomhus och hur detta i sin tur kan generera en ökad naturkontakt för målgruppen.

Nyckelord miljöpsykologi, sinnesstimulering, snoezel, hälsofrämjande miljö, restorativ miljö, sinnesträdgård, funktionshinder

Abstract

This study is about sensory stimulation for people with severe disabilities, in so-called snoezel room. Snoezelen is an alternative method of treatment which works with sensory stimulation and to inspire activity and create an enjoyable sensory experience for the person. Key elements of this treatment is to arouse curiosity and make the visitor feel independence and gain increased confidence. The study contains interviews with staff at three healthcare businesses, all using snoezelen as treatment and interviews with two parents with children living with severe disabilities. One observation of the interaction between parent and child in a snoezel room where studied. The results show that sensory stimulation is a method used to enhance the quality of life of the target group who would otherwise live in a sensory deprived world because of their injuries. The study's healthcare businesses have well developed snoezelrum indoors but all are missing something similar in an outdoor environment. The result do also contains some suggestions for the design of a sensory garden. In the discussion, the author discusses how this knowledge can be applied in the development of sensory stimulating environments outdoors and how this in turn can result in an increase in natural contact with the target group.

Keywords: environmental psychology, sensory stimulation, snoezel, health promoting environment, restorative environment, sensory garden, disability

Inledning

Att använda sina sinnen och känna njutning är inte en självklarhet för alla människor. Personer med svåra funktionshinder lever i vad som kan beskrivas som en sinnesberövad värld (Kwok HWM, To YF och Sung HF. 2003). Men det finns hjälpmedel. Inom sjukvården och dagverksamheter för personer med svåra funktionshinder finns det möjligheter till sinnesstimulering genom så kallad snoezel. Snoezel uppkom i Holland på 70-talet och ordet *snoezelen* är en kombination av de två holländska orden, *sniffing* som betyder snusa och *dozing* som betyder dåsa. Sinnesstimulering genom snoezelen sker i väl planerade upplevelserum där man i en kontrollerad miljö låter besökarna utforska sina sinnen. Snoezelrum är ofta extremt artificiella miljöer placerade inomhus, rummen går oftast helt i vitt eller svart för att ta bort så mycket yttre intryck som möjligt. Som verktyg för sinnesstimulering används vattensäng, bollbad, speciell belysning, leksaker med i olika taktila material, musikanläggning med mera. I denna studie tittar jag på hur idén med snoezelrum skulle kunna förflyttas till utomhusmiljön, till en sinnesträdgård där man istället arbetar med naturen och dess mångfald som resurs.

Studiens målgrupp är främst de personer som lever med så kallade grava funktionshinder och inte har samma förutsättningar att uppleva och använda sina sinnen som en normalfungerande person. Detta innefattar personer med svåra handikapp, utvecklingsstörningar och autismspektrumstörningar, eller en kombination av flera handikapp från huvudgrupperna. Målgruppens funktionshinder gör att det är svårt att ta sig ut i naturen då man ständigt måste ha nära till goda faciliteter och dagarna byggs upp av mycket rutiner. I studien ingår studier av tre olika verksamheter som alla använder sig av snoezel som sinnesstimulering i sina verksamheter. Dessa verksamheter är följande: Barn- och ungdomshabiliteringen vid SUS, Skånes universitetssjukhus i Lund och de två dagverksamheterna Safirens Upplevelsehus och Daglig verksamhet Lindeborg, båda placerade i Malmö.

Syfte

Syftet med studien är att ta reda på vad som är viktigt vid sinnesstimulering för svårt funktionshindrade personer, samt hur denna kunskap kan användas vid utformningen av ett sinnesstimulerande rum utomhus.

Frågeställningar

- Hur kan kunskaperna om sinnesstimuleringens betydelse för gravt funktionshindrade användas vid utvecklandet av en miljö utomhus?
- Vad väcker lusten hos gravt funktionshindrade att utforska och använda kroppen?
- Hur kan verksamheter med målgruppen gravt funktionshindrade utvecklas genom utökad naturkontakt och sinnesstimulering i gröna miljöer utomhus?

Avgränsningar

Arbetet är genomfört utan att platsanalyser eller färdiga gestaltungsförslag har genomförts. Målgruppen är avgränsad till att främst innefatta personer med *grava* funktionsnedsättningar, inlärningssvårigheter och beteendestörningar. Detta syftar till personer som har svåra symptom eller kombinationer av olika funktionshinder, autism- och utvecklingsstörningar som påverkar personens förmåga att arbeta med olika sinnen.

Bakgrund

Målgruppen

För de flesta om inte alla barn är den extraordinära sensoriska mångfalden och variationen i naturen oundviklig. Unga människor är omgivna och inbäddade, även i de flesta tätorter, av mångfald av sevärdheter, ljud, dofter och taktil stimuli som härrör från den naturliga miljön, vare sig tydlig, medveten, erkänd eller inte. Så skriver Stephen R. Kellert (2002, sid 139, egen översättning) om barns relation till naturen. Vid närmare fördjupning handlar det om hur barn registrerar naturen genom olika sinnesintryck och hur dessa intryck tolkas rent känslomässigt. Upplevelsen av synintryck, dofter, ljud och av hur vinden pressar mot och kyler huden åtföljs av känslor, som trygghet, frihet och lockelse som vi ofta tar för givet. Personer med grava funktionsnedsättningar har inte samma möjlighet att registrera, tolka och bearbeta sina sinnesintryck.

Lever man med grava funktionsstörningar har man ofta störningar i den sensoriska integrationen i hjärnan (Ayres, 1993). Kwok HWM m fl. (2003) beskriver det som att personer med svåra funktionsnedsättningar lever i en sinnesbedrövad värld. Sinnesintryck fungerar som nervsystemets "näring" som vi behöver för att utveckla och få en fungerande hjärna (Ayres, 1993). Dessa störningar i nervsystemen kan påverka bland annat hörsel, syn, smak-, lukt-, hudsinne, sociala förmågor, kroppshållning, leders position, muskelspänningar men även känslomässiga reaktioner, det så kallade limbiska systemet.

Utvecklingsstörning som i dagligt tal även kallas förståndshandikapp eller begåvningshandikapp är ett begrepp för personer som lever med en nedsatt utveckling av en rad olika förmågor och funktioner (Trillingsgaard, Dalby och Østergaard 2011). En utvecklingsstörning visar sig under barndomen och utgör låga färdigheter i kognitiva, språkliga, motoriska och sociala förmågor. Enligt svensk lagstiftning krävs det en låg intelligensnivå, under IQ 70 i kombination med att personen är i behov av särskilt stöd eller pedagogik (LSS) för att personen skall anses ha en utvecklingsstörning. Personer med IQ under 50 benämns som gravt utvecklingsstörda. Man räknar med att drygt två till tre procent av befolkningen i västvärlden lever med någon form av lindrig utvecklingsstörning medan endast 0,4 % av befolkningen anses vara gravt utvecklingsstörda (Trillingsgaard m fl. 2011). På grund av dåliga förhållanden i samband med graviditet och förlossning ser siffrorna annorlunda ut i utvecklingsländerna. Större andelen av personer som föds med en utvecklingsstörning får ofta skadan någon gång under graviditeten, men det förekommer även skador under och efter förlossningen som kan leda till utvecklingsstörning, till exempel syrebrist hos barnet vid förlossningen.

Barn med utvecklingsstörning går igenom samma faser som normalfungerande barn när det kommer till hur de tänker, hur de börjar tala, hur de börjar gå och hur de leker (Trillingsgaard m fl. 2011). Det är viktigt att dessa barn undersöks för att man så tidigt som möjligt skall kunna tillgodose barnets behov och möta deras utvecklingsfas och inte deras levnadsålder. Genom tätt samarbete mellan olika yrkesgrupper och förvaltningar bör barnet med familjen få stöd och hjälp genom

olika behandlingar. Sjukgymnastik och arbetsterapi är två viktiga bitar så att inte utvecklingsstörningen förvärras, men även genom stimulans, stöd och träning av olika begåvningsfunktioner kan man bygga upp individens verklighetsuppfattning. För personer med utvecklingsstörning kan en gynnsam miljö med mindre krav verka positivt då utvecklingsstörningens konsekvenser inte blir lika betungande eller omfattande. Stöd och träning i känslomässiga och sociala samspel med andra är också av stor vikt.

Autismspektrumstörning är en övergripande benämning på en kognitiv funktionsnedsättning som innebär att personen har svårigheter i sociala samspel, kommunikation och att knyta an till andra människor, händelser eller föremål (Ayeres, 1993). Bland barn lever idag cirka 1 % med någon form av autismspektrumstörning medan andelen med svårare former är cirka 2 barn per 1000 (Lagerkvist och Lindgren, 2012). Lagerkvist och Lindgren (2012) beskriver tillståndet genom följande tre huvudområden; ”*nedsatt förmåga till ömsesidig social interaktion* med brister i ögonkontakt och kroppsspråk, problem med att samspela med jämnåriga och en påtaglig brist i den sociala och emotionella ömsesidigheten. *Nedsatt förmåga till ömsesidig kommunikation* med försenad talutveckling eller till och med avsaknad av tal eller stora svårigheter att upprätthålla en ömsesidig dialog med andra. Det är också vanligt med specifika egenheter i talet och språket eller problem med att förstå uttryck som inte ska tolkas ordagrant. Bristande utveckling av lätsaslek hör också till detta område. *Begränsade beteenden och intressen* innebär fixeringar och avvikelser i beteendet; många har till exempel ett mycket speciellt ätbeteende. Ett beroende av rutiner och ritualer och stereotypier, som handviftningar kan också hör hit.” Autismspektrum innefattar även Aspergers och Tourettes syndrom och det är personer som kan ha stora problem med det sensoriska och sensibilitetsproblem (Lagerkvist och Lindgren 2012). Sensoriska problem kan visa sig genom barnets reaktion på olika intryck från sina sinnen, kroppsuppfattning och uppfattning om omvärlden (Ayres, 1993).

Sinnesstimulering som behandlingssätt

Personer som lever med svåra funktionshinder och störningar i den sensoriska integrationen mellan nervbanor och hjärna behandlar man med sinnesstimulering för att inspirera till aktivitet, utveckla nervsystemet och skapa en god fysisk och psykisk hälsa (Ayres, 1993, Bille och Olow, 1999). Snoezel är ett alternativt behandlingssätt som under åren fått uppmärksamhet över hela världen (Hotz, G. A., Castelblanco, A., Lara, I. M., Weiss, A. D., Duncan, R. och Kuluz, J. W. 2006). Terapin som sker i kontrollerade artificiella multistimulerande miljöer utvecklades i Holland på 1970-talet och själva termen *snoezel* skapades genom att man kombinerade de två holländska orden, *sniffing* som betyder snusa och *dozing* som betyder dåsa (Hotz m fl. 2006, Kwok HWM m fl. 2003, Nebelong 2008 b).

Behandlingar i snoezelrum syftar till att ge:

- njutbar sensorisk upplevelse
- väcka nyfikenhet
- ge en känsla av självständighet
- bygga upp självförtroende
- bygga en starkare relation med personens assistent eller förälder
- fungera som en ren avslappning med förhöjd livskvalitet

Rummen ska vara en säker miljö som erbjuder olika valmöjligheter där all vardaglig stimuli stängs ute för deltagaren som kan bli försjunken i den sensoriska snoezelmiljön (Patterson, 2004). Syftet är att så många av kroppens sensoriska system eller funktioner i nervsystemen som möjligt skall användas utan att personen upplever obehag. Snoezelmiljön skall ge möjligheter till upplevelse och stimulering för syn, hörsel, doft, smak, känsel och vestibular¹ (Kwok HWM m fl. 2003, Patterson, 2004). För individer med väldigt svåra traumatiska hjärnskador kan det handla om att uppnå ett mer vakert tillstånd (Kwok HWM m fl. 2003). Genom observationer har Kwok HWM m fl. (2006) undersökt snoezelens förmåga att ge fysiologiska, kognitiva och beteendemässiga förändringar hos barn med svåra traumatiska hjärnskador. Kwok HWM m fl. (2006) rapporterar positivt om nio effekter som kan uppnås genom snoezelen:

- avslappning i form av en känsla av befrielse från spänningar
- utvecklande av självförtroende
- känsla av kontroll
- uppmuntra till nyfikenhet och kreativa aktiviteter
- etablera ett samförstånd med vårdare på ett ickedirektivt sätt
- erbjuda fritidsaktiviteter och nöje
- främja val
- förbättrad koncentrationsförmåga
- minska maladaptiva och besvärliga beteenden

De positiva effekterna bekräftas i undersökningar som gäller personer med utvecklingsstörning där det även rapporteras om positiva resultat när det gäller minskade smärtnivåer och reducering av stereotypiska beteenden (Patterson, 2004).

Naturen som sinnesstimulering

Det är allmänt erkänt att många vuxna uppfattar naturen som en vilsam och terapeutisk miljö (Moore, 1999) samt att regelbunden utevistelse har positiva effekter i form av förstärkt skelett, ökad och förbättrad rörlighet och muskulatur, att övervikt motverkas, sömnkvaliteten förbättras, depression och ångest motverkas, motståndskraften mot infektioner ökar och socialt liv främjas (Küller, 2007). Naturens läkande krafter genom trädgårdar i anslutning till sjukvården eller dagverksamheter motiveras även med att det kan ge känsla av kontroll och privatliv, ökat socialt liv, ökad rörelse och träning och tillgängligheten till naturen som ofta genererar en positiv distraktion (Ulrich, 1999).

Tankarna kring lekplatser och utemiljöer anpassade för funktionshindrade barn startade i England ungefär samtidigt som terapisetten snoezelen startade i Holland på 70-talet (Moore, 1999). Lady Allen av Hurtwood var grundaren av *Handicapped Adventure Playground Association*, även kallad HAPA vars syfte var att främja hälsan hos barn med speciella behov. Strax därefter tog forskare fram riktlinjer för barnsjukhus som betonade vikten av barns lek, utemiljön och upplevelsen av naturen.

¹ 'Vestibular' sensoriskt system som styr balans, huvudets position och kroppshållning. (Ayres, 1993)

Tankarna kring sinnesstimulerande trädgårdar härstammar däremot direkt från terapibehandlingen som sker i snoezelrum (Nebelong, 2008 b). Precis som i ett snoezelrum är målet med en sinnesträdgård att den skall öka öppenheten och nyfikenheten hos brukarna. De skall finna nya intryck från omvärlden och deras inre liv och sinnen skall stimuleras genom påverkan från omgivningen (Moore, 1999, Nebelong, 2008 b). En sinnesträdgård skall vara en plats för möte med naturen som annars kan vara svårtillgänglig för brukarna (Nebelong 2008 b). Om trädgården ingår i en specifik terapi för en viss målgrupp är det viktigt att sinnesträdgården först och främst uppfattas som en fristad för den enskilde, som ett sinnesutvecklande och stimulerande uterum, där brukaren kan slappna av och njuta. Den skall fungera som en plats för rekreation och återhämtning och man ska kunna känna glädje utan att vara aktiv och känna att man är helt fri från krav. För barn med svåra sinnesfysiologiska skador kan det verka som att det är trädgården som leker med och stimulerar barnet (Mårtensson, 2004).

Den största skillnaden mellan ett snoezelrum inomhus och en sinnesstimulerande trädgård eller annan miljö utomhus är att utomhus har man naturens mångfald att arbeta med (Nebelong, 2008 b). En trädgård är även varierande, konstant i förändring, multisensorisk och levande (Moore, 1999). Från början var sinnesträdgårdar mindre trädgårdsanläggningar i anslutning till institutioner för handikappade barn och vuxna som inte hade möjligheten att komma ut och uppleva naturen på egen hand. På senare år har intresset ökat och begreppet sinnesträdgård används i allt större utsträckning både för sinnen men även som en del i en terapiträdgård. Nebelong (2008 b) menar att ett besök i en sinnesträdgård är ett iscensatt möte med naturen. Innehållet i en sinnesträdgård består av ett koncentrat av natur. En sinnesträdgård kan kompensera för den äkta naturen som kanske finns för långt bort och är svårtillgänglig och låter brukarna ha en intim kontakt med de grundläggande element som solljus, frisk luft, jord, vatten, växtlighet och djur (Moore, 1999).

Nebelong (2008 b) beskriver att en sinnesträdgård är en plats planerad ner till minsta detaljnivå vilket gör att det viktigt med en röd tråd. En sinnesträdgård kan byggas upp på många olika vis, allt beroende på storlek, ekonomi och syfte då man kan fråga sig vem skall bruka trädgården och vad brukarna har för särskilda behov. Nebelong (2008 b) har i sin bok *Vi leger at... Tanker om leg, læring og indretning af legepladser og sansehaveer for børn* tagit fram ett par frågor som hon rekommenderar att man tänker på i början när man planerar en sinnesträdgård.

- *Vem skall bruka trädgården?*
- *Vilka särskilda behov har brukaren?*
- *Hur kan trädgården tros påverka brukarnas hälsa och sinnestillstånd?*
- *Hur är trädgården tänkt att påverka brukarnas fysiska, psykiska och sociala utveckling?*
- *Vilket syfte och vilka funktioner ska trädgården kunna leva upp till?*
- *Skall brukarna delta aktivt i praktiskt trädgårdsarbete, se växter gro, rensa ogräs och skörda, är trädgården endast till för ren och skär njutning och avkoppling?*
(Nebelong, 2008 b)

Taylor och Kuo (2006) menar att några av de mest intressanta resultaten kring barns kontakt med grönområden är resultat från studier som visar effekterna av utmaningen barn upplever utomhus och som bidrar till en ökad självkänsla och självbild hos barnet. Jane Brodin, professor i barn- och ungdomsvetenskap har skrivit artikeln *Kan utomhuspedagogik stödja lärande och inkludering? Personer med intellektuella funktionsnedsättningar* (2011) som ger ett exempel på en verksamhet för funktionshindrade där deltagarnas självkänsla stärks. Verksamheten Tallkrogen beskrivs som ett center för friluftsliv och sensorisk stimulering. I anläggningen, som är rullstolsanpassad, finns det olika stationer för sensorisk-, balans-, styrke- och rörelseträning. Syftet är att stimulera till rörelse genom att uppleva tillsammans, öka medvetenheten om länken mellan subjektiv känsla och verklighet. Samtidigt som sinnen stimuleras ökar kunskaperna om naturen och om den egna kroppen och dess kapacitet. För deltagarna beskrivs vistelsen i naturen med frihet och glädje. I naturen finns det gott om plats för att röra sig samtidigt som det finns få restriktioner vilket är en fördel för den som har rörelsehinder och det är mindre risk att personen uppfattas agera klumpigt.

Utveckling genom utforskning och rörelse

Lek är barns naturliga sätt att lära och det ger dem motivation till rörelse och utveckling, men för målgruppen finns många utmaningar när det kommer till utveckling genom lek då de har svårt att översätta sina tankar och fantasi till lek, ensamma eller med andra barn (Nebelong, 2008 a). Funktionshindrade barn behöver lekredskap som är utformade så att de styr eller uppmuntrar dem till en specifik aktivitet, där målet är uppenbart och en attraktion i sig. Inom sinnesterapi handlar det inte om att få någon att lära specifika färdigheter så som att lära sig läsa och skriva utan målet är att träna och stimulera olika hjärnfunktioner (Ayres, 1993). Det är viktigt att se möjligheterna, väcka nyfikenhet och ge förutsättningar till rörelseglädje hos barn och vuxna med funktionshinder. Genom lek utvecklas barn i det sociala, emotionella, intellektuella och motoriska. Lek hjälper även barn att förbereda sig för vuxenvärlden. Brodin (2011) skriver i sin artikel om syftet med att utforska och hur utomhusaktiviteter ger fysisk och sensorisk stimulering för personer med intellektuella funktionshinder. Brodin (2011) skriver med hänvisning till Sommer (2005) att små barn som vistas i naturen utsätts för många olika sinnesintryck och lär genom att utforska föremål i naturen. Naturen väcker barns nyfikenhet och blir ett redskap för lärande. Barn leker inte bara, utan de lär även medan de leker.

För barn är aktiviteter utomhus en viktig del i deras utveckling då leken som aktivitet ofta är mer sinnlig och rörlig (Mårtensson, 2009). Aktiviteter med fri rörelse utomhus förebygger barns ohälsa, stärker självförolit och ger utrymme för stunder av välbefinnande (Mårtensson, och Kylin, 2005). Leken utomhus skiljer sig från lek inomhus. Aktiviteter utomhus öppnar nya möjligheter för barn medan verksamhet inomhus i högre grad styrs av de vuxna som organiserar och ger struktur åt det som händer. Inomhusvistelse innebär högre krav och påfrestningar för barnen. Olika forskare benämner lekens aktiviteter på olika sätt. Åberg [2014] beskriver ett par punkter som *lekregler* som han menar är viktiga för att ett barn skall fungera socialt med andra barn. Dessa regler är följande:

- *Förstå och urskilja de leksignaler som finns, att veta när leken börjar och slutar, veta när det är "på riktigt eller på låtsas"*

- *Imitera, att kunna göra lika i en handling*
- *Observera, att lära av vad andra gör*
- *Fantisera, att låtsas i handling och med föremål*
- *Ha delad uppmärksamhet, att kunna fokusera på samma leksak/tema som andra*
- *Kunna samspela, turas om i språk och handling*
- *Ha en språkförståelse och ett tal, prata om och i leken*
- *Uthållighet, hålla fast vid en roll/tema en längre stund*
- *Förstå vad andra ser och tänker*
- *Känna till och kunna de sociala normer och regler som gäller när man är tillsammans med andra. Ex hälsa, fråga om lov, inte slåss [Åberg, 2014, elektronisk]*

Mårtensson (2004) beskriver två olika slags utomhuslekar, *den sinnliga leken*, som spontant stimuleras av lukt, smak, känsel, syn, balans, temperatur, hörsel med flera sinnen. Den andra typen av utomhuslek som Mårtensson (2004) beskriver är *den vidlyftiga leken*, aktiviteter som stimulerar barn att mer ohämmat kunna ägna sig åt lekar av mer kaotisk karaktär. För ett friskt barn kan den vidlyftiga leken innefatta spring, sprattel, klättring, brottning, jaga runt och fantasilek (Mårtensson, 2004). Under vidlyftig lek släpper barn något på den egna kontrollen över händelseutvecklingen och låter i högre grad omgivningen vara med och styra.

Metod

Studiens verksamheter

Barn- och ungdomshabiliteringen (Figur 1) är placerad på SUS, Skånes universitetssjukhus, i Lund och erbjuder råd, stöd och behandling till barn och unga till omkring 18 års ålder som har någon funktionsnedsättning och till deras familjer.

Figur 1 Barn- och Ungdomshabiliteringen skymtas till vänster och har en stor park i direkt anslutning till verksamheten

[1177 Vårdguiden, 2014]. Målet med habiliteringens verksamhet är att de barn och ungdomar som behandlas där ska kunna leva som självständiga människor med självrespekt och självförtroende, skapa en bra vardag för barnen genom att utveckla individens starka sidor, träna de funktioner som är nedsatta och utveckla patienters sensoriska funktioner och om möjligt leva som självförsörjande när de blir vuxna. Alla insatser, i den mån det går miljöanpassas efter patienterna d.v.s. stor del av arbetet sker i barnens hemmiljö eller skola men verksamheten utför även kroppsliga kontroller, träning, samtal, sinnesstimulering och andra behandlingar. En stor del av verksamhetens arbete är att ge de inskrivna familjerna stöd i att hantera sin situation på bästa sätt.

Habiliteringen som är placerad i utkanten av universitetssjukhusets område består av flera undersöknings- och träningsrum, träningskök, simhall och två snoezelrum. I anslutning till verksamheten finns en öppen park med stora träd, gräsmattor och flera asfalterade gångar. På området finns även en handikappanpassad lekplats.

Safirens Upplevelsehus (Figur 2) tillhör Malmö stads daglig verksamhet och är uppbyggd för personer på låg utvecklingsnivå som går under LSS [Malmö stad 2014]. Verksamhetens syfte är att skapa en meningsfull sysselsättning och gemenskap för personer med svåra funktionsnedsättningar som inte kan få ett vanligt arbete. På Safiren erbjuds sysselsättning som är anpassad efter personens intressen och

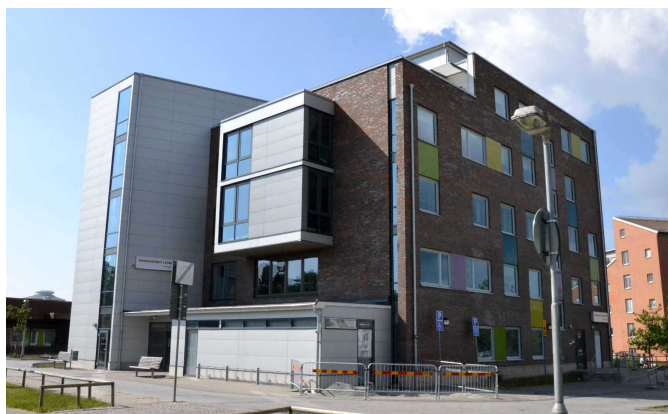

Figur 2 Upplevelsehuset Safiren

behov.

Innehållet i på Safiren kan till exempel bestå av skapande aktiviteter, teater, media, film, serviceuppgifter, trädgårdsarbete och sinnesstimulering. I en stor villa med tillhörande trädgård i Bellevue i Malmö inhyser Safiren sin verksamhet. I bottenplan finns deras dagligverksamhet och på övre plan finns det så kallade upplevelsehuset. Här ges besökarna möjlighet till sinnesupplevelser i olika former under lugna och trygga förhållanden. Safirens Upplevelsehus var det första av sitt slag i Malmö att erbjuda sinnesstimulering. Här finns rum för taktil stimulering (massage), musikerapi, datorer, bubbelbadbassäng, ett vitt och ett svart snoezelrum, ett så kallat vindrum i blåa och grå nyanser och ett mer aktivt rum med bollhav i gult, orange och röda nyanser. De olika sinnesstimulerande rummen kan även bokas av utomstående boende i kommunen.

Daglig verksamhet Lindeborg (Figur 3) är precis som Safiren en del av Malmö stads dagverksamhet för personer som omfattas av LSS². De har 28 deltagare i åldern 18-71 år som vardagar, antingen varje

Figur 3 Daglig verksamhet Lindeborg, med Lindeborgs vårdcentral i botten.

² Arbetsterapeut C, intervju den 5 mars 2014

dag eller ett par eftermiddagar i veckan kommer till verksamheten. Verksamheten är placerad på fjärde våningen i ett nybyggt hus i stadsdelen Lindeborg i Malmö med utsikt över höghus, villaområde och en stor mataffärs tak och parkeringsplats.

Vid verksamheten finns en stor tillhörande sparsamt inredd takterrass som nyttjas när vädret tillåter. I närområdet vid villorna ligger en liten park som ibland utgör en av verksamhetens flera utflyktsmål. Inne på verksamheten finns olika rum för gruppaktiviteter och mer enskilda aktiviteter men även musikrum, rörelserum, rum med datorer, ett vitt snoezelrum, rum för taktil stimulering och ett skogsinrett rum.

Urval

Att studera funktionshindrades behov är en stor uppgift eftersom individerna och funktionshindren i målgruppen har en stor bredd. Ett funktionshinder kan vara antingen vara fysiskt eller psykiskt eller en kombination av båda. Studiens målgruppsfokus var i början generellt riktat mot de målgrupper barn- och ungdomshabiliteringen i Lund vänder sig till, barn och ungdomar mellan 0-18 år. För att få en vidare kunskap om hur olika verksamheter arbetar med sinnesstimulering genom snoezelen har målgruppen under studiens gång utvecklats till att bestå av både barn och vuxna med svårare funktionshinder vid tre olika verksamheter.

I studien har det genomförts semistrukturerade intervjuer med personal vid olika verksamheter som arbetar med svårt funktionshindrade och sinnesstimulering. Två semistrukturerade intervjuer med föräldrar till barn med svåra utvecklingsstörningar och funktionshinder har genomförts samt en observation av förälder och barn i snoezelrummen vid Barn- och ungdomshabiliteringen i Lund. Studiens informanter har bestått av personal från barn- och ungdomshabiliteringen som har förmedlats av Marianne Bergqvist, personen bakom idén till ett sinnesstimulerande rum utomhus. Informanterna består av sjukgymnaster och arbetsterapeuter som arbetar i olika team i verksamheten och därmed har kontakt med olika diagnosgrupper.

- Sjukgymnast A, arbetar i två av de tre team som finns på barn och ungdomshabiliteringen, teamet för barn med autismspektrumsstörning och teamet för ungdomar, även där med fokus på patienter med autism eller autismrelaterade sjukdomar, använder sig inte av snoezelrummen. Den enda av informanterna som är man. Intervju 2012-05-14.
- Arbetsterapeut A. Arbetar i barnteamet för barn med rörelsehinder och/eller utvecklingsstörning. Har mycket erfarenhet av barn i snoezelrum och är initiativtagare till skapandet av ett sinnesstimulerande rum utomhus. Intervju 2012-05-22.
- Arbetsterapeut B. Arbetar i barnteamet för barn med rörelsehinder och/eller utvecklingsstörning. Arbetsterapeut A och arbetsterapeut B intervjuades tillsammans. Intervju 2012-05-22.
- Sjukgymnast B utan teamtillhörighet, arbetar med rörelsehindrade barn i alla åldrar, både i grupp och individuellt. Arbetar även en hel del med blandade administrativa uppgifter. Har upplevt brukare i snoezelrum och har även haft

introduktioner för föräldrar och barn i rummen tidigare. Intervju 2012-05-31.

Vid verksamheterna Safirens Upplevelsehus och Daglig verksamhet Lindeborg har mellan 60-90 minuters studiebesök med halvstrukturerade samtal i samband med rundvandring på verksamheten genomförts .

Daglig verksamhet Safiren, inkl Safirens upplevelsehus.

- Socionom A är sektionschef för verksamheten sedan 1,5 år tillbaka (dit Safirens upplevelsehus tillhör organisatoriskt). Som sektionschef arbetar informanten inte i direktkontakt med deltagarna i verksamheten. Intervju 2013-12-03

Daglig verksamhet Lindeborg:

- Arbetsterapeut C arbetar dagligen med deltagare och genomför olika former av grupp- och enskilda aktiviteter inkluderat sinnesstimulering och taktill stimulering. Intervju 2014-03-05

Genom Bergqvist förmedlades kontakten till ett antal föräldrar och barn som var lämpade för studien. Ett antal brev skickades ut innehållandes en förfrågan om att delta i ett kort samtal kring deras barns behov, deras fysiska miljö och hur de använder snoezelrummen på barn- och ungdomshabiliteringen. I samband med denna förfrågan framfördes även önskemålet om att få observera samspelet mellan barn och förälder i snoezelrummen. En förälder med barn godkände deltagande i både diskussion och observation.

Genom egen kontakt har intervju genomförts med en kvinna vars son är 26 år och gravt utvecklingsstörd och funktionshindrad. Sonen bor hemma med sin mamma och tillhör daglig verksamhet Lindeborg där han är varje måndag till fredag. Intervjuer har skett vid två tillfällen och genomförts genom halvstrukturerade samtal. Vid ett tillfälle var en av sonens personliga assistenter med.

- Intervju ett, i familjens hem 2013-12-05
- Intervju två, tillsammans med personlig assistent 2014-02-28

Datainsamling

Litteratursökning

För att kunna besvara studiens syfte, att ta reda på vad som är viktigt vid sinnesstimulering för personer med svåra funktionshinder med fokus på barn i situationer där de intensivt samspekar, utforskar och utvecklas i en fysisk miljö och hur detta i sin tur kan användas vid utformningen av sinnesstimulerande rum utomhus var litteratur kring målgruppen och användning av snoezelrum viktiga. Alla barn, oavsett funktionshinder eller inte är olika individer med olika behov. De barn och ungdomar som besöker snoezelrum är inget undantag. Det är viktigt att inte generalisera målgruppen men att vara starkt källkritisk eftersom större delen av litteraturen inbegriper personer som kan uppfatta, tolka och registrera sig själva och vår omvärld i en kontext vilket delar av målgruppen aldrig kommer att kunna.

I sökningar på Web of Knowledge har följande sökord använts: *snoezel**, *multi-sensory*, *multiple disabilities*, *child**, *therapy*, och *outdoor*. Ordet *snoezel** är än så länge ett relativt okänt ord och ger ett sökningsresultat på färre än 100 artiklar. *Multi-sensory* är ett betydligt mer vanligt uttryck och ger ett resultat på strax under 3000 artiklar. Båda orden i kombination med *child** och *outdoor* ger ett mer konkret och användbart sökningsresultat.

Samtal med personal

För att uppnå ett användbart resultat anser jag att samtal med nyckelpersoner är viktiga. Dessa nyckelpersoner ger mig en direktkontakt med verksamheten och målgruppen samt är de som dagligen har kontakt med målgruppen. Jag prioriterade samtal före enkäter för att framhäva nyanser som lätt förbises vid enkätundersökningar.

Mina nyckelpersoner har varit den tidigare presenterade personalen på barn- och ungdomshabiliteringen i Lund, Dagligverksamhet Lindeborg och Safirens Upplevelsehus som dagligen upplever och möter olika situationer med funktionshindrade barn, ungdomar och vuxna. Vid Barn- och ungdomshabiliteringen i Lund uttryckte en del av personalen tidigt att de hade egna tankar om hur ett sinnesrum utomhus kan användas men för några var detta helt nytt ämne. Samtalen med personalen har skett enskilt. Samtliga samtal har varit diskuterande halvstrukturerade och letts av en intervjuguide. Intervjuguiden bestod av en översikt över de ämnen som skulle täckas och förslag på frågor (Kvale, 2009). Väl på plats fick den särskilda situationen styra över frågornas lydelse och ordningsföljden då jag önskade en mer öppen diskussion. Samtliga samtal vid barn- och ungdomshabiliteringen har i den mån det gått spelats in digitalt för att sedan transkriberas och utgjort underlag för en kvalitativ analys medan samtalen vid Lindeborg och Safiren har skett i samband med studiebesök på verksamheten då vi samtalat om verksamheten och de olika rummen vi besökt.

Samtal och observation med förälder och barn

Föräldrar till funktionshindrade barn som varit delaktiga i besök i snoezelrum tillhör arbetets nyckelpersoner då de har den närmsta relationen med målgruppen. Två samtal har genomförts varav ett med observation, observation är användbart för att samla information om beteenden och skeenden i naturliga situationer (Patel, 2011). Samtalet med observationen genomfördes inne i de två snoezelrum på Barn- och ungdomshabiliteringen i Lund. Snoezelrummen är en lugn och trygg miljö för barnet. Båda intervjuerna var diskuterande, halvstrukturerade och följdes av en intervjuguide. Intervjuguiden bestod av en översikt över de ämnen som skulle täckas och förslag på frågor (Kvale, 2009). Väl på plats fick den särskilda situationen styra över frågornas lydelse och ordningsföljden då jag ansåg att situationen kan vara känslig.

När en verksamhet för barn eller funktionshindrade planeras eller utvecklas bör man rådfråga målgruppen, vilket kräver att man samtalar med personal och brukarna. Observation är ett sätt att "samtala med barnen" då man får uppleva hur barn beter sig i sin miljö (Løkken och Søbstad, 1995). Ett uttryck för denna metod är "*behavior mapping*" vilket kan översättas med beteende kartläggning. Dessa

beteendekartläggningar är en objektiv, diskret observationsmetod för att mäta den faktiska användningen av specifika utrymmen (Moore och Cosco, 2010). Sammanställda uppgifter visar om det finns ett beteendemönster i de specifika utrymmena. Dessa observationer kan vara betydande då man som designer bör skapa sig kunskap om hur brukarna använder och inspireras av olika miljöer. Inför observationen utvecklade jag ett par frågor som jag önskade få svar på. *Vad initierar brukarna till aktivitet och vad blir de lugna av? Vad väcker lusten hos brukarna? Hur tar de sig runt? Hur delaktiga är föräldrarna/vårdarna (hur mycket plats behövs, sitter de eller står de)? Vad får brukarna att använda sin kropp? Vilka aktiviteter medför ett socialt samspel? Vilka delar av rummet används/används inte alls?* Även här ansåg jag att situationen var känslig och anpassade den efter barnet och föräldern.

I resultatet av samtalet och observationen med föräldern har jag valt att hålla mig till ett narrativt sätt för att få en personlig synvinkel och tydligt beskriva vad som skedde under observationen och samtalet (Bryman, 2004). Detta för att tydligt kunna framhäva det informantens berättande om sitt liv och kring olika händelser. Tillvägagångssättet valdes även för att komma åt betydelsen av den sociala verklighet informanten och dess barn lever i.

Den andra intervjun, med en kvinna vars son är 26 år och svårt utvecklingsstörd har samtal skett löpande vid ett par tillfällen. Samtalen har till en början varit helt öppna för att mot slutet gå mot att bli halvstrukturerade med en intervjuguide över ämnen som skulle täckas.

Analys av befintliga planer

När det kommer till själva utformandet av sinnesträdgården som planerades att anläggas i anslutning till barn- och ungdomshabiliteringen i Lund tog studenter vid trädgårdsingenjörsprogrammet fram ett gestaltungsförslag som skulle ligga till grund för en framtida trädgård. Under denna studie var den initiala tanken att som grund i studien analysera ett par av gestaltungsförslagen. Förslagen diskuterades med landskapsarkitekt Helle Nebelong som i många år varit verksam i Köpenhamn och utformat sinnesträdgårdar för både äldre, handikappade och barn. Nebelong har vad man kan kalla "beprövad erfarenhet" om hur planering av sinnesträdgårdar blir till verklighet. Hennes erfarenhet av användning var för mig en viktig aspekt. Efter samtalet med Helle Nebelong och intervjuerna med personal och förälder vid Barn- och ungdomshabiliteringen genomförts funderade jag länge på hur de befintliga planerna skulle kunna användas till att uppnå ett bra resultat i studien. Efter noga övervägande valde jag att helt bortse från planerna i mitt resultat och utelämna dessa ur studien då jag ansåg att studenterna inte hade tillräckliga kunskaper om målgruppen för att skapa en trädgård som motsvarade snoezelrummens funktioner och målgruppens krav.

Metoddiskussion

Att ta sig an en studie med så bred målgrupp som detta inneburit har varit tidskrävande. Dels eftersom det finns många olika funktionshinder som ter sig så olika och med min bakgrund som trädgårdsingenjör är att arbeta med denna specifika målgrupp och olika vårdverksamheter ett relativt nytt fält för mig. Det har varit viktigt att hela tiden ha i tanken att inte generalisera allt för mycket utan skapa mig en förståelse för de olika svårigheter målgruppen möter. Utifrån den litteratur

som studerats om målgruppen och dess funktionella hinder stämmer informationen väl överens med personalens syn på målgruppen.

Urvalet av målgrupp skedde initialt genom valet att förlägga studien vid Barn- och ungdomshabiliteringen i Lund. Under arbetets gång saknades validitet i studien och en utveckling krävdes. Studien utvecklades då till att innefatta fler verksamheter och målgruppen inkluderade ett större åldersspann men förfinas genom att fokusera mer specifikt på personer med omfattande och grava utvecklingsstörningar och funktionshinder. Gemensamt för de tre medverkande verksamheterna är att de alla arbetar med sinnesstimulering i så kallade snoezelrum. Urvalet av informanter som representerat verksamheterna har bestått i personal med olika kompetenser men alla har varit väl insatta i att arbeta med målgruppen och de har kunskap om sinnesstimulering och dess betydelse för målgruppen. Vid Barn- och ungdomshabiliteringen har det genomförts flertalet intervjuer med personal med olika utbildningar och arbetsområden. Dessa intervjuer genomfördes tidigt i studien, avskilt sittandes i ett rum styrda av en förberedd intervjuguide.

Intervjuerna vid Safirens upplevelsehus och Daglig verksamhet Lindeborg genomfördes betydligt senare i studien då jag hade samlat på mig mer kunskap och förståelse om både målgruppen och sinnesstimulering. Här genomfördes en intervju vid respektive verksamhet och upplägget såg annorlunda ut i jämförelse med de första intervjuerna vid Barn- och ungdomshabiliteringen i Lund. Intervjuerna vid dagverksamheterna pågick samtidigt som rundvandring på verksamheten och genomfördes utan någon förberedd intervjuguide. Dessa intervjuer blev mer ett öppet samtal som styrdes av upplevelsen eller rummet vid befann oss i.

Det finns fördelar och nackdelar med de båda intervjumetoderna. Nackdelen är att det inte är samma frågor som ställts vilket kan leda till svårigheter att jämföra resultatet. Däremot var de två sistnämnda intervjuerna mer djupgående eftersom samtalet leddes av djupare kunskaper och förståelse för verksamheternas arbetssätt. För att stärka validiteten i arbetet ytterligare vore studier, intervjuer och besök i redan befintliga sinnesträdgårdar utvecklande. Problematiken i detta har främst varit att studien genomförts under vinterhalvåret då dessa verksamheter inte är i bruk. Likaså gäller det för intervjuerna som genomförts med föräldrar till funktionshindrade barn. Den första intervjun genomfördes i ett tidigt skede med hjälp av en intervjuguide som användes som underlag och själva intervjun genomfördes samtidigt som föräldern och barnet var i de sinnesstimulerande rummen. Den andra intervju genomfördes under den senare perioden av studien då jag bekantat mig med en kvinna vars son är 26 år och gravt funktionshindrad. Eftersom vi träffats vid flera tillfällen är relationen oss emellan mer öppen. Jag kan utan problem ställa frågor som kan anses känsliga och får raka ärliga svar tillbaka.

Till en början såg studien annorlunda ut då fokus låg endast på en verksamhet och tanken var att nyttja befintliga planer skapade av studenter vid SLU Alnarp. Analyserandet av dessa planer och hur de skulle generera något till studien arbetade jag mycket med. Tidigt fann jag att planerna inte höll måttet på de krav verksamheterna och brukarna krävde. Detta klandrar jag inte studenterna utan anser snarare att många av studenterna saknade kunskaper och erfarenhet att arbeta med funktionshindrade som målgrupp och att de inte förstätt syftet och innebörden med

sinnesstimulering utan fokuserade mycket på själva ”designuppdraget”. Efter en tids paus i studien kunde se på mitt arbete med nya ögon. Jag beslutade mig för att inte ta med planerna i studien och tog istället in nya kontakter vid andra verksamheter.

Resultat

Att leva med svåra funktionshinder - ett exempel

Jag skall just genomföra min första intervju, den tillsammans med en förälder vars dotter tillhör habiliteringen med många och regelbundna besök. Jag sitter i väntrummet när flickans mamma kommer in, stressad med andan i halsen ser jag hur hon frågar en annan ung tjej *är du studenten?* Jag reser mig mot mamman som ser att hon tagit fel tjej. Vi hälsar och hon börjar genast förklara deras hektiska dag. Hennes dotter befinner sig i en annan byggnad där man ändra inställningar på flickans gästol. Tillsammans tar vi oss till den andra byggnaden. Mitt i rummet står gästolen, en ställning med fotfästen, remmar och hjul. Runt stolen står tre personal och vid sidan av, i en rullstol sitter dottern. Min första reaktion är flickans blick som inte fäster på något specifikt, utan ständigt flackar. Jag inser vilken främmande värld detta är för mig. När vi går mot snoezelrummen förklarar mamman problemet att hennes dotter slänger med huvudet okontrollerat och att de önskar fästa en ställning på gästolen som även gör att man kan spärra fast huvudet, så hon inte skadar sig.

Vi går in i det vita rummet, där mamman och dottern uppmuntras att agera som de brukar när de besöker snoezelrummen. Sessionen börjar på golvet där mamman tar fram ljusslingor och håller framför sin dotters ansikte. Flickan flackar med blicken och vrider lite på sig och visar inget för aktiviteten. Efter en stund förflyttar sig mamma och dottern till vattensängen, *den brukar du ju tycka om* säger mamman och berättar hur där en gång låg ett bolltäck i sängen när hon släppte ner henne. Efter den händelsen kollar hon alltid först att inget ligger i sängen innan hon lekfullt släpper sin dotter i vattensängen. Mamman sätter sig på kanten och försöker få igång en vågrörelse. *Sist var vi ju flera i sängen då var detta kul* förklarar mamman samtidigt som hon följer sin dotter med blicken. Efter en stund förflyttar hon sin dotter till en liggvagga med en fårskinnsfäll i. Vart de än förflyttar sig måste mamman lyfta sin vid denna tid 7-åriga dotter. Ovanför liggvaggan hänger massor av dioder som skiftar i färg. *Här brukar hon aldrig vilja ligga, hon brukar kravla sig ur* berättar mamman om sin dotter, som verkligen kommer till ro. Mamman förklarar att dagens hektiska schema med tandläkarbesök på förmiddagen och reglering av gästolen på eftermiddagen troligtvis tröttat ut flickan som denna gång föredrar de mer stillsamma aktiviteterna i sinnesrummet.

Vi sitter på golvet, jag och mamman, bredvid ligger dottern lugnt i vaggan. Jag frågar om hur familjens vardag ser ut. Mamman berättar om dotterns skola, dit hon körs varje dag, på eftermiddagarna är det fritids, ridning och två kvällar i veckan bor dottern på korttidsboende. Flickan som är svårt multihandikappad kan inte fästa blicken ordentligt, hon är känslig för akustik, har svårt att uppfatta saker, kräver sondmatning och ketogenkost³ och hon behöver bli buren och lyft över allt. Mamman beskriver det som att det är som att ha en stor bebis. Sedan hösten 2011, ungefär sex månader tidigare upplevde mamman att något hade hänt, hon berättar att dottern är enklare att ha med sig och hon beskriver henne som en "ny tjej".

³ 'Ketogenkost' är en fettrik, kolhydratfattig diet som ges i syfte att reducera antalet epileptiska anfall. [SUB Kunskapscentrum för hälso- och sjukvård 2013-10-14]

Mamman berättar *hon har inte lika svår epilepsi och är inte lika ofta sjuk som hon varit tidigare* och *”hon skriker inte längre när hon känner vinden i ansiktet*.

Vi pratar vidare om hur dottern stimuleras och vad de har för aktiviteter i hemmet. *Hemma brukar vi gå ut och gunga, vi har en specialgunga och ibland är vi på studs mattan, vi har skaffat en sådan nu också. Sen så ska dottern gå i sin gästol 1 timme 5 dagar i veckan. Annars vistas hon mycket på golvet för hon är så rörlig på golvet.* När jag frågar om dotterns favoritplats i hemmet är det just på golvet. Familjen har tagit bort sitt soffbord, så där på mattan mitt i centrum tycker hon om att vara. Tidigare gick dottern på musikterapi, mamman förklarar att en musikterapeut sänker sig till barnets nivå och de delar något genom musiken. Men musikterapi varade bara ett par tillfällen, nu går dottern på ridning en gång i veckan.

Snoezelrummen på barn- och ungdomshabiliteringen besöker de sällan, mamman förklarar *Det är inte så ofta, faktiskt senast i november. Vi borde boka in besök här en gång i månaden i alla fall, eftersom hon gillar det så mycket.* Det finns även ett litet snoezelrum på dotterns skola och familjen har försökt inreda ett hemma. Men de saknar utrymme och mycket av materialet är kostsamt.

Mamman beskriver sin dotters reaktioner i snoezelrummen som att hon blir piggare och uppspelt, men att det kan hon även ibland bli hemma, så egentligen är det inget direkt som skiljer rörelsemönstret i snoezelrummet från vardagen, däremot beskrivs dotterns som mer glad och nöjd efter besöken. En stund in i vårt samtal byter vi till det svarta snoezelrummet. Mamman lyfter in dottern och placerar henne framför en maskin med bubblor som skiftar i färg. Här observerar jag en förändrad sinnesstämning hos dottern. Från att ha varit lugn i vaggan i det vita rummet blir flickan mer aktiv och upphetsad i det svarta. Hon sätter sig själv upp, kastar med huvudet och ler.

Vi förflyttar oss igen till en plats med långa ljusslingor som skiftar i färg. Flickan ligger relativt stilla och emellanåt fäster hon blicken någon sekund mot det starka ljuset. Här pratar vi mer om vad familjen har för utmaningar som en ”vanlig” familj inte har. Mamman förklarar att första tiden var svår, att det tog lång tid innan hon som förälder lärde sig acceptera hur svårt skadad deras dotter var. Samtidigt har familjen ett äldre barn vars behov de inte får glömma. På helgerna brukar föräldern dela upp sig, en är hemma med flickan medan den andra tar ut systemen på aktiviteter. Familjen går i stort sett aldrig ut alla tillsammans till offentliga platser så som parker, lekplatser eller liknande. Det har varit för jobbigt och de känner inte att deras dotter har behovet vilket gör att det inte har känts viktigt förklarar mamman. Familjen vistas däremot en hel del ute i deras egen trädgård. *Så fort det blir varmare går vi ut* förklarar mamman och berättar om hur dottern trivs med att ligga på gräsmattan. Mamman beskriver det som att det är spännande för dottern med ett nytt underlag. Jag undrar om de själva hade kunnat tänka sig inreda ett sinnesstimulerande rum i sin trädgård. Mamman svarar *det har jag inte ens tänkt på att man kan göra! Men vi har ju lite redan, till exempel en bambu som låter lite i vinden.* Mamman berättar om hur det håller på att anläggas en sinnesträdgård på dotterns skola, *där har de börjat med en liten stig som har olika underlag.* Vidare berättar mamman om dotterns egna sinnesupplevelser, hon gillar olika slags dofter, men att hålla i saker kan vara svårt, ibland går det en stund om man placerar något direkt i hennes hand, men den ena

handen drar hon undan så fort man rör vid den. *Fötterna är bättre* förklarar mamman. Snart inser vi hur tiden runnit iväg och det är hög tid för mamman att köra sin dotter hem så hon kan få mat. Efter vårt möte känner jag att jag har fått en liten inblick i hur emotionellt jobbigt och slitsamt för både kropp och själ det kan vara att leva i en familj med ett svårt funktionshindrat barn.

Svårt funktionshindrad – en målgrupp med skiftande behov

Svårigheten i att beskriva målgruppen och deras upplevelser är en återkommande problematik eftersom målgruppen har så olika funktionshinder för att man ska kunna dra generella slutsatser. Då sinnesstimulering genom snoezelen har legat som grund för studien har målgruppen avgränsats något, men inom målgruppen finns det personer som är helt fria från rörelsehinder men lever med utvecklingsstörning eller andra mentala funktionshinder. Andra personer har flera olika omfattande diagnoser, som påverkar dem både psykiskt och fysiskt. Under intervjuer med personal på de olika verksamheterna framhävs ändå ett generellt gemensamt problem för stora delar av målgruppen. Många har svårigheter med just det sensoriska och sensibiliteten.⁴ Ett annat gemensamt problem för målgruppen är det sociala spelet som sker i vardagen. Det är vanligt att personer med funktionshinder känner utanförskap i sin vanliga hemmiljö men genom grupp- och dagverksamheter samt genom olika handikappsöreningar kan målgruppen knyta band och känna en förståelse för ett annorlundaskap med vänner som har liknande hinder i sin vardag.

Skillnader med att arbeta med svårt funktionshindrade barn och svårt funktionshindrade vuxna är att vuxna är större och tyngre att hantera men också att vuxna oavsett utvecklingsnivå även har mer erfarenhet av livet än ett barn.⁵ Erfarenheten kan visa sig i att vuxna har testat verksamheternas olika aktiviteter vid många tillfällen, ibland över flera år. Detta bidrar till en större utmaning för personal i att motivera, inspirera och engagera till aktivitet och rörelse.

Lika viktigt som det är att hitta aktiviteter som är utmanande och utvecklande är det med rutiner. På dagverksamheten Lindeborg har deltagarna ett rullande schema över sina aktiviteter, varje vecka står utflykt på schemat. För vissa kan denna utflykt varieras medan för andra är t.ex. en stående utflykt till Mobila där man fikar tillsammans eller utflykt till handikappbadet på Ribersborg i Malmö på sommaren en viktig del av veckans rutiner.

Sinnesstimulerande aktiviteter

Snoezelen - kravlöst och lustfyllt

Kravlöst, ickestyrt, utvecklande och lustfyllt är några av de vanligast förekommande orden som beskriver snoezelen som behandlingssätt. Genom att befinna sig i en trygg miljö där många av vardagens intryck är bortskärmade upplever besökarna en lustfylld stimuli i kombination av rörelse eller andra ännu mindre upplevelser utifrån individens nivå.

Rummen som är specialdesignade innehåller utrustning och material som stimulerar våra sinnen. Utrustningen kan bestå av fiberoptik, vattensäng, bollbad,

⁴ Sjukgymnast A, intervju den 14 maj 2012; Arbetsterapeut B, intervju den 22 maj 2012

⁵ Arbetsterapeut D, intervju den 5 mars 2014

doftsprejer, vattentub med bubblor, roterande boll med spegelglas (diskokula) musikanläggning med mera (Figur 4). Det finns utrustning med olika kontraster så som varm/kall eller mjukt/hårt, till exempel mjuka gosdjur och fårskinnsfällar och taggiga bollar.

Figur 4 Det vita snoezelrummet på barn och ungdomshabiliteringen.

Efter besök i snoezelrummet är ”lugn och mer till freds” den vanligaste effekten som beskriver besökarnas tillstånd, men även här varierar det stort från besökare till besökare. För personer med de svåraste skadorna är ökad vakenhetsgrad med små rörelser och fixerade blickar mot det mest utpräglade ljuset ett exempel. Själva sökandet med blicken och upptäckandet beskrivs som ett betydelsefullt tecken på att de upplever något annorlunda än i sin vardag. För andra kan det vara ökad rörlighet genom att rulla runt eller annan typ av förflyttning. Ibland förekommer kombinationer, då efter en förflyttning kan man se hur deltagaren letar efter samma ljus igen, vilket även noterades under observationen. Andra effekter är förbättrad kommunikation eller ökad initiativförmåga. Tecken och signaler på att deltagarna upplever njutning och stimulans beskrivs som små.⁶ Exempel på tecken som visar huruvida personen är glad eller nedstämd kan sitta i blicken eller personens

⁶ Arbetsterapeut D, intervju den 5 mars 2014

kroppshållning,⁷ Bäst på att uppfatta dessa signaler är troligtvis en förälder, assistent eller annan person som dagligen arbetar med personen. Känner man sig tveksam kan man videofilma aktiviteten för att senare få en mer objektiv syn på händelsen.⁸

Avslappning och rörelse som aktiviteter

Vad som är avslappnande och rofyllt skiljer sig även mycket från person till person och för de som lever med de allra svåraste utvecklingsstörningarna kan vad som beskrivs som ett uppvaknande vara målet. En avslappnande aktivitet som är vanligt förekommande, och mycket uppskattad på flera av verksamheterna är att ligga i en tempererad vattensäng. Som aktivitet ger detta en bra avslappning och avlastning för personer som annars lever med spända leder och muskler och som spenderar hela dagar i rullstol.⁹ Man får en mjuk och värmande upplevelse på huden, en liten rörelse ger en stor effekt i form av vattnets gungande och man kan höra vattnets kluckande ljud. En liknande aktivitet med liknande sinnesupplevelse för led- och muskelsinnet, avslappning, kroppspception, beröring av huden och för hörselsinnet är bollbad. Bollbad används däremot ofta som en mer aktiv aktivitet. Bollarna ger support och stöttar upp kroppen i alla ställningar vilket underlättar många rörelser och verkar avslappande. Bollbaden skiftar i utseende från verksamhet till verksamhet, någon har bollar i många olika färger, hos någon verksamhet går bollarna i en viss ton så som rött och orange för en mer aktiv upplevelse och på ett ställe var bollarna helt vita och upplevelsen kunde styras av skiftande belysning underifrån. Bollarna används även som uppmuntran till rörelse för att locka besökaren till att gripa och krypa efter bollar.

Gungning är även ett exempel på aktivitet som för vissa är avslappnande och skapar en ökad perception och kroppshållning men för andra har gungning påverkan på personens vakenhetsgrad. I en gunga arbetar kroppen med balanssinnet och rörelsen ger en grundläggande sensomotorisk upplevelse.

Taktil stimulering

Taktil stimulering genom massage är något som förekommer på både Safiren och Lindeborg. Vissa brukare har taktil stimulering regelbundet varje vecka medan för andra sker det mer sällan. Beröring av huden som är kroppens största organ ger för många en avslappnande känsla vilket har fysiska positiva effekter så som avslappning för stela muskler och leder, ökad blodcirkulation och bidrar till en ökad kroppsuppfattning. Taktil stimulering eller massage kan för vissa upplevas som obehagligt.

Sinnesrum med olika teman

Dagverksamheterna Safiren och Lindeborg har skapat egna sinnesstimulerande rum med olika teman för olika typer av aktiviteter utöver de klassiska snoezelrummen som är inredda i vitt eller svart med endast belysning och redskap i starka färger som lyser i fluorescerande ljus. Exempel på dessa temarum är vindrummet som finns på Safiren. I vindrummet arbetar man med gardiner i olika lugna färger så som blått och grått som ger olika ljus beroende på vilka man väljer att ha framför fönstren och tillsammans med ljud via spelare förvandlar man rummet till en känsla av sommar

⁷ Personlig assistent, intervju den 28 februari

⁸ Arbetsterapeut D, intervju den 5 mars 2014

⁹ Arbetsterapeut D, intervju den 5 mars 2014, Personlig assistent, intervju den 28 februari 2014

med kvittrande fåglar och rasslande löv eller höstoväder med gråa gardiner och ljud av åska och regn. I rummet finns fläktar som skapar vind och lätta tyger som kan kastas upp i vinden eller pressas genom vinden mot huden. Ett annat rum är ”solrummet” som är ett rum för mer aktiva aktiviteter på Safiren, rummet går i varma färger så som rött och orange och har ett stort bollbad som kan användas av flera personer samtidigt. Här finns olika knappar på väggarna som spelar upp olika ljud och en gunga.

På Lindeborg har man skapat ett litet grönt skogsinrett rum där väggarna är klädda i grönt kamouflagenät, granar (av plast), växtlighet, gosedjur i form av olika skogsdjur, lysande svampar med mera. Känslan man upplever här är en ombonad lite mystisk skogskänsla. Här finns en korgstol man kan sitta i eller ett badkar som de fyllt med kuddar och filter.

En sinnesstimulerande trädgårds utformning

Det ska finnas något som stimulerar synen med starka, klara färger och kontraster, hörseln med insekter, fåglar, vattenporl och vindens sus i växterna, känsel genom växter med olika ytor, stenar och att kunna plaska i vatten. Luktsinnet ska också vara representerat genom olika doftrika växter och smaken via t.ex. bärbuskar.

Det ska finnas plats att gömma sig, som en piletunnel/koja, platser att sitta och ta igen sig eller sitta och prata med någon. En liten gräsmatta upphöjd i sitt höjd, så man kan flytta över från en rullstol och känna gräset kittla bar hud. Det vore intressant med en öppen plats med ”fri utsikt mot horisonten.” Det ska finnas plats för avkoppling och avslappning – om man blir störd och orolig av för mycket intryck ska man kunna hitta en plats med bara få intryck. Det vore kul med en gångslinga som man ”inte kan gå vilse i” utan komma tillbaka till starten – på så sätt kan man klara sig själv utan följeslagare – en spännande utmaning om man är van vid att alltid ha någon vid sin sida. Gångarna behöver vara hårda – det är då lättare att köra rullstol och att gå om man har lätt att snubbla.

I ”ett hörn” av trädgården vore det kul om det fanns mycket tydliga årtidsskiftningar att följa. Personalen ska också kunna utnyttja trädgården, för att koppla av, stressa ner och samla krafter efter och inför svåra möten. Jag hoppas också att den ska kunna inspirera föräldrar som vill göra en ”sinnesvår” i sin egen trädgård. Så har våra snoezelrum fungerat.

Marianne Bergqvist 2012

Arbets terapeut Marianne Bergqvist, är kvinnan bakom idén till en sinnesträdgård vid barn- och ungdomshabiliteringen i Lund hade många egna tankar kring utvecklandet av en sinnesträdgård specifikt för habiliteringen. I sitt dagliga arbete på habiliteringen följde hon funktionshinderade barn och ungdomar och deras familjer under deras återkommande besök på habiliteringen.

Precis det som Marianne efterfrågar i sitt brev, bör det i en sinnesträdgård för funktionshindrade barn finnas utrymme för stimulering av de olika sinnen genom både aktiva och passiva sysslor. Aktiva sysslor skapas genom aktiviteter som motiverar till rörelse och utforskning av omgivningen och med passiva sysslor menas upplevelser då omgivningen berör och ger stimuli, till exempel då man känner doften från en blomma eller hör bambu rassla i vinden. En sinnestädgård bör också vara en fridfull och lugn plats med skydd och där det finns möjligheter att uppleva ”den vilda naturen” i kombination med växter som har olika karaktärer och attraherar fjärilar, humlor och småfåglar.

Personalen vid barn och ungdomshabiliteringen såg många möjligheter i verksamhetens anslutande park som hade kunnat nyttjas mer i deras dagliga verksamhet och flera olika funktioner efterfrågades. Utöver en sinnesstimulerande trädgård, efterfrågade personalen platser där man kan dra sig undan och genomföra enskilda samtal, platser där man kunde utföra motoriska bedömningar och olika typer av tränings- och gruppverksamhet och en hinderbana för rullstolsburna.

Planeringen av hur olika aktiviteter och karaktärer gestaltas kan ske på många olika sätt. Genom en tydlighet och kvalitet i trädgården kan man få en ökad effekt i det man önskar förmedla. Är trädgården attraktiv för besökarna ökar intresset, leken och aktiviteterna. Att följa ett eller ett par tydliga teman underlättar i gestaltandet så man håller en röd tråd. Däremot skall ett tema inte tolkas för litterärt. Det är det är mötet med den vilda naturen som är målet och för stora delar av målgruppen har inte förmågan att koppla en litterär karaktär till en miljö som annars är vanligt förekommande i trädgårdar för barn. Temat kan vara litterärt, i den meningen att det speglar en känsla av att komma in i en annan värld eller en viss naturtyp.

Aktiviteter i en sinnesstimulerande trädgård

Aktiviteter i en sinnesträdgård bör motsvara de aktiviteter och upplevelser som behandling genom snoezelen har som mål.

Vid de två dagligverksamheterna arbetade man mycket med olika föremål som symboler för olika aktiviteter, exempelvis en liten flaska (med olja) som symbol för taktill massage, glittrigt tyg för dans eller en plastboll för det aktiva rummet innehållande bollbad. För en sinnesträdgård kan detta antingen vara ett föremål från naturen så som en gren eller sten.

För att uppnå en väl fungerande sinnesträdgård följer nedan en sammanfattning av övriga funktioner och upplevelser som kan inkluderas i en sinnesstimulerande trädgård:

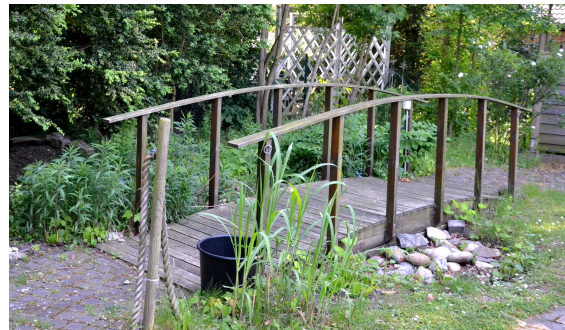
- Socialt samspel
- Enskilda aktiviteter
- Olika former av sittplatser
- Aktivitet
- Träning
- Undersökningar
- Sinnlig lek

- Vidlyftig lek
- Odling
- Avkoppling

Nedan följer förslag på aktiviteter som kan förekomma i en sinnesträdgård baserat på inslag funna i de studerade verksamheterna och genomförda intervjuer.

Fysiologiska funktioner

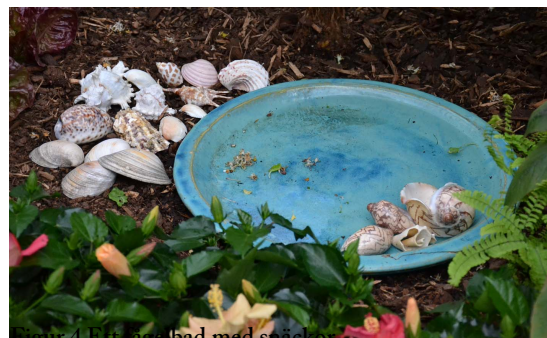
- **Balanssinnet** – Att ta sig fram över olika slags markmaterial är en övning för målgruppen. Underlaget kan bestå av sand, kullersten, mjukt gräs med mera. Träbryggor med räcken eller vanliga ledstänger med slätt underlag kan också användas vid träning av balanssinnet.

Figur 3 En brygga med svag lutning blir en bra träning för balanssinnet

Gungning är en annan aktivitet som enkelt kan förflyttas från snozelrummet ut i trädgården. För vissa är gungning en avslappnande aktivitet då kroppen arbetar med balanssinnet och rörelsen ger en grundläggande sensomotorisk upplevelse, medan för andra kan det hjälpa till att uppnå ett mer uppvaknande.

- **Hudsinnen** – Taktila material så som mjuka blad, taggiga frökapslar, snäckor (Figur 6) eller solvarma stenar. Andra exempel är beröringen man känner av att ligga i högt gräs eller solvarm, mjuk sand.

Figur 4 Ett lagelbad med snäckor

- **Hörselsinnet** – Passiva aktiviteter som man bara kan sitta och lyssna efter är löv som rasslar i vinden, fåglar som kvittrar och porlande vatten. Men det kan även förekomma aktiva aktiviteter då man själv skapar ljudet, exempelvis då man kastar småsten mot ett hårt underlag eller i vatten.
- **Luktsinnet** – Växter med olika doft eller doften från en eldstad.
- **Smaksinnet** – Bär och frukt med olika syrlighet och textur.
- **Muskelsinnet** – Så enkelt som att hålla en blomma i handen utan att förstöra den kan vara en övning. Andra förslag är att lyfta en vattenkanna och bedöma kraften som behövs för att hålla ut vattnet i lagom mängd. För personer med grava funktionshinder kan förflyttningar mellan olika platser även vara en bra träning för muskelsinnet.

- **Synsinnet** – För barn med svåra synskador kan det handla om att fixera blicken på något en kort stund, det kan vara en färgstark blomma, stora träd som svajar i vinden eller vatten som är i rörelse.

Psykologiska funktioner

En sinnesstimulerande trädgård bör tilltala en bred målgrupp genom att innehålla olika typer av psykologiska upplevelser. Dessa kan vara följande:

- Trygghet
- Kravlöst
- Känsla av kontroll/ ingen kontroll
- Utmanande
- Upprymdhet

Ett vanligt sätt att arbeta med inom landskapsplanering vid gestaltandet av trädgårdar är att man arbetar med motsatser av olika karaktärer för att väva in olika upplevelser. Nedan följer ett par förslag på olika motsatser som är bra att få med när man planerar en sinnesstimulerande trädgård:

- Ljust/mörkt
- Öppet/slutet
- Färgstarkt/lugna färger
- Starka intryck/få intryck
- Svalkande/värmande

Diskussion

Valet av verksamheter och målgrupp

Studien innehåller tre verksamheter med två olika arbetsområden. Den första, barn- och ungdomshabiliteringen i Lund, var till en början den enda att medverka i studien då studiens fokus låg på målgrupp som var barn och ungdomar med varaktiga funktionsnedsättningar. Trots målgruppens bredd blev urvalet snart förfinat då endast en förälder med barn godkände deltagande i studien. Ett möte som blev en mycket viktig för studien då det var först då jag kom i kontakt med målgruppen. Personalen som intervjuades kom från olika arbetsgrupper med olika erfarenheter och utbildning. De berättade öppet om verksamheten och deras dagliga arbete, och försökte berätta om syftet och känslorna som sker under en behandling av snoezelen men det var först under observationen av mamman och dottern i snoezelrummet som jag fick en riktig förståelse för det viktiga samspel och vilka känslor som uppkommer i ett snoezelrum.

De två dagverksamheter som ingått i studien hade väldigt olika förutsättningar för närhet till naturen och en grön miljö. Safiren är den verksamhet som har de enklaste förutsättningarna. Verksamhetens tillhörande trädgård med sina stora ytor ligger avskilt från offentligheten och delas med ett äldreboende. Här finns stora träd och buskar som ger grönska och skugga. Safiren har även en stor fördel genom att ligga i markplan, avskilt samt med närheten till Ribersborg och havet. Dock saknade verksamheten en specifikt utvecklad och avskild sinnesträdgård som skulle kunna fungera som deras sinnesstimulerande rum.

Dagverksamhet Lindeborg har en svår situation genom att vara placerad på fjärde våningen i centrum av höghus- och villaområdet Lindeborg. Verksamhetens har utsikt över till största delen parkeringsplatser, hustak och villaområden. Placeringen gör att verksamheten inte har någon direkt utemiljö att tillgå på enkel väg. Till lokalerna tillhör en stor takterrass som aldrig blev riktigt inredd som personalen hade önskat när de flyttade till de nybyggda lokalerna. I början var det mycket fokus på det invändiga, och efter ett tag fick de inte mer pengar då verksamheten inte ansågs som en ny längre. Eftersom terrassen är belägen på fjärde våningen utan några direkt solskydd är läget extremt väderkänsligt. Det kan inte vara en dag som är blåsigt eller för varm och soligt. Bäst fungerar terrassen när det är vår då solen värmer utan att bli för varm. Med enkla medel kan man skapa rumskänsla, skugga och vindskyddade platser. Fördelen är att verksamheten är ensamma om att ha tillgång till platsen.

Jag upplevde ett uttryck för ett visst missnöje med mindre tid för sina patienter och mer administrativt arbetade under senare åren. Personalen förklarade hur verksamheten för cirka tio år sedan arbetade mer med träning, gruppverksamheter och temadagar, där den anslutande parken utgjorde en viktig del av verksamheten. De beskrev avslutningar, familjedagar med boulespel, reflextipsrundor, grillning, m.m. som det inte finns utrymme för i dagens verksamhet.

Under ett uppehåll i studien hade jag skapat en ny kontakt med en kvinna vars son lever som gravt funktionshindrad. Genom henne kom jag även i kontakt med de två dagligverksamheterna som ingår i studien. Dessa verksamheter blev två inspirerande möten då de arbetar mer med att kreativt utveckla de annars stela och sterila snoezelrummen till egna temabaserade rum. Stora delar av personalens arbete på en dagverksamhet går ut på att skapa meningsfulla dagar för deras brukare. Vid mina besök såg jag deras avancerade schema som pusslande med aktiviteter, personal och foto på varje brukare. Dagarna på verksamheterna fylls av musikterapi, rörelse och dans, träning, matlagning, taktill stimuli genom massage, datorer och kreativitet.

De tre verksamheter som ingår i studien har alla olika förutsättningar till närheten av natur. För barn- och ungdomshabiliteringen är parken en stor tillgång och en viktig del är att den ligger i anslutning till verksamhetens lokaler. Om parken utvecklas till en attraktiv plats med fokus på verksamheten och sinnesstimulering kan detta säkert bidra till inspiration för alla som på något sätt har en anknytning till verksamheten. För personalen kan det bli en motivation att utveckla sina arbetssätt till att använda parken mer. För de familjer som är knutna till verksamheten kan parken utvecklas till en plats man besöker, både i samband och utöver behandlingstillfällena. Parken skulle kunna vara en plats där familjer, barn och syskon möts, föräldrarna kan knyta nya kontakter och finna stöd i varandra eller inspireras av parkens utvecklade utemiljö vilket kan inspirera familjerna till att våga ta sig ut mer.

För studiens två dagligverksamheter är möjligheterna till naturvistelse större än för habiliteringen. Dels har de en mer regelbunden kontakt med sina brukare men även en hel del utflykter inplanerade i schemat. Dagverksamhet Safiren har även goda möjligheter till naturvistelse med den anslutande trädgården. För dagverksamhet Lindeborg är terrassen på fjärde våningen verksamhetens ändå alternativ för att skapa en nära naturmiljö. Den kan absolut bli ett bra komplement men risken för ett högt skötselbehov är stort, främst i form av vattning under varma soliga sommardagar.

Sinnesstimulering genom lek och natur

Vi skapar en allt mer medveten livsstil kring matvanor, motion och hälsa samtidigt som Moore (1999) beskriver det *som en större förståelse för naturens terapeutiska värden*. Både barn och vuxna utvecklar en allt mer stillasittande livsstil samtidigt ökar våra kunskaper om hur naturen väcker barns nyfikenhet vilket ökar och motiverar både rörelse och inlärning (Brodin, 2011).

För studiens verksamheter och målgrupper känns dessa resultat intressanta att fördjupa sig mer inom, naturens betydelse för gravt funktionshindrade och hur de registrerar, utvecklar och mår i en naturmiljö kontra en väl anpassad inomhusmiljö. Målgruppen ställer höga krav för att mötet med naturen ska bli en positiv upplevelse. Dels kan målgruppen vara känsliga mot vind, sol eller om de blir blöta av regn, de ådrar sig lätt sjukdomar och kan ha svåra allergier och deras liv präglas av rutiner, som om de bryts kan göra dem förvirrade och upplevelsen tappar sin positiva effekt. Därför, skulle det iscensätta noga planerade mötet med naturen vara ett alternativ.

Avsnittet om utveckling genom utforskning och rörelse vävs ihop med sinnesstimulering då barn lär genom lek, detta gäller även för barn med utvecklingsstörningar som genomgår samma faser som ett friskt barn när det

kommer till hur de tänker, hur de börjar tala, hur de börjar gå och hur de leker, utvecklingen sker bara långsammare än för ett normalbegåvat barn (Trillingsgaard m fl. 2011).

Vid vidare studier inom ämnet hade det varit intressant att fördjupa sig i vilka aktiviteter målgruppen och verksamheterna utför när de är utomhus och hur detta påverkar målgruppens sinnesstämning.

Slutsats

Syftet med studien har varit att undersöka vad som är viktigt vid sinnesstimulering för personer med grava funktionshinder. Studiens fokus var i början mot barn med funktionshinder vid barn- och ungdomshabiliteringen i Lund. Under studiens gång skapades nya kontakter och studien kom att fokusera mot personer med *grava* funktionshinder oavsett ålder. Vid de olika verksamheterna arbetade man likvärdigt med sinnesstimulerande aktiviteter främst i så kallade snoezelrum. Det framkom däremot en större utmaning för personal som arbetade med sinnesstimulering för vuxna eftersom denna målgrupp har ofta repeterat aktiviteterna under många år och då övat in utförandet. För studiens två dagverksamheter som har vuxna som målgrupp kan en anslutande miljö utomhus ge ny inspiration och under året varierande aktiviteter för både personal och målgrupp och även passa in i verksamheternas arbetsmetoder. Deras arbetssätt med sinnesstimulering som idag sker till stor del inomhus kan med enkla medel förflyttas utomhus då man har naturens mångfald som resurs. För barn och ungdomshabiliteringen krävs det en mer välplanerad trädgård för att kunna inspirera verksamheten till att förlägga mer av sin verksamhet utomhus. Habiliteringens dagar består av kortare besök och inte samma frekvens av besökare från dag till dag. Somliga kommer dit veckovis, månadsvis eller mer intensivt under vissa perioder och för vissa ligger stor del av verksamhetens arbete på barnens skola eller hem. För att utveckla denna verksamhet skulle en mer fördjupad studie kring deras dagliga arbetssätt krävas.

Hur väl verksamheterna idag nyttjar tillgångarna de har i sin utemiljö har varit en utmaning att studera då besöken på verksamheterna har varit förlagda under vinterhalvåret och under eftermiddagar, då målgruppen gått hem. Fördjupade studier i ämnet med besök över längre tider på verksamheter under pågående verksamhet hade för framtida utveckling inom ämnet varit utvecklande.

Gemensamt för habiliteringen och dagligverksamheterna är att deras främsta syfte är att ge målgruppen stöd och att antingen utveckla eller ge meningsfull sysselsättning för målgruppen. Genom denna studie har jag fått kunskap om utmaningarna verksamheterna dagligen arbetar med för att ge målgruppen någon form av naturkontakt. Skulle ett väl anpassat grönt rum finnas i direktanslutning till verksamheterna hade detta utvecklat både verksamheterna och förhoppningsvis gett en ökad livskvalitet för målgruppen.

Referenser

Litteratur

- Ayres, J. (1993) *Sinnenas samspel hos barn* Psykologiförlaget AB, Stockholm
- Bille, B. och Olow, I. (1999) *Barnhabilitering vid rörelsehinder och andra neurologiskt betingade funktionshinder* Liber AB, Stockholm
- Brodin, J. (2011) *Kan utombuspedagogik stödja lärande och inkludering? Personer med intellektuella funktionsnedsättningar* Socialmedicinsk tidskrift 5/2011
- Bryman, A. (2004) *Social research methods, second edition* Oxford university press, Hampshire
- Hotz, G. A., Castelblanco, A., Lara, I. M., Weiss, A. D., Duncan, R. och Kuluz, J. W. (2006) *Snoezelen: A controlled multi-sensory stimulation therapy for children recovering from severe brain injury*. Brain Injury, 20(8): 879-888
- Kellert, R. S. (2002) Experiencing nature: affective, cognitive, and evaluative development in child I Kahn och Kellert (Eds.) *Children and nature psychological, sociocultural, and evolutionary investigations* The MIT Press, Cambridge, Massachusetts, London, England
- Kvale, S. och Brinkmann, S. (2009) *Den kvalitativa forskningsintervjun* Andra upplagan. Studentlitteratur AB, Lund
- Küller, R (2007) Forskning om åldrande och boende I: Johansson, M. och Küller, M. (red) *Svensk miljöpsykologi*, Studentlitteratur AB, Lund
- Kwok HWM, To YF, Sung HF. (2003) The application of a multisensory Snoezelen room for people with learning disabilities. *Hong Kong Medical Journal* 2003;9:122-126
- Lagerkvist, B. och Lindgren, C. (2012) *Barn med funktionsnedsättning* Studentlitteratur AB, Lund
- Løkken, G. och Søbstad, F. (1995) *Observation och intervju i förskolan* Studentlitteratur AB, Lund
- Moore, R. C. (1999) Healing gardens for children. I Cooper Marcus, C. och Barnes, M. (Eds.) *Healing gardens therapeutic benefits and design recommendations* John Wiley & Sons. Hoboken, United States of America
- Moore, R. C. och Cosco, N. G. (2010) Using behaviourmapping to investigate healthy outdoor environments I: Innovative approaches to researching landscape and health *Open space: people space 2*, CPI Antony Rowe, Chippenham, Wiltshire
- Mårtensson, F. (2004) *Landskapet i leken. En studie av utombuslek på förskolegården* Institutionen för landskapsplanering, Alnarp

- Mårtensson, F. (2009) *Lek i verklighetens utmarker* Författarna och studentlitteratur
- Mårtensson, F. och Kylin, (2005) *Många kojor och mycket spring – att planera med barns perspektiv* Gröna Fakta 2005:3, Movium, Alnarp.
- Nebelong, H. (2008) *A sense of Place Improving children's quality of live through design*, by Helle Nebelong, Green Places, May 2008, A
- Nebelong, H. (2008) *Vi leger at... Tanker om leg, læring og indretning af legepladser og sansebarer for børn* Dafolo A/S Fredrikshavn, B
- Patel, R. och Davidson, B. (2011) *Forskningsmetodikens grunder att planera, genomföra och rapportera en undersökning* Studentlitteratur AB, Lund
- Patterson, I. (2004) Snoezelen as a casual leisure activity for people with a developmental disability. *Therapeutic recreation journal*, 38/3:289-300, Koeln
- Taylor, A. F och Kuo. F. E. (2006) Is contact with nature important for healthy child development? State of the evidence. I Spencer. C. & Blades, M. (Eds.). *Children and Their Enviroments: Learning, Using and Designing Spaces* Cambridge University Press, Cambridge, U.K.
- Trillingsgaard A., Dalby M. A. och J. R. Østergaard (2011) *Barn som är annorlunda* Studentlitteratur AB, Ungern
- Ulrich, R. S. (1999) Effects of gardens on health outcomes: theory and research. I Cooper Marcus, C. och Barnes, M. (Eds.) *Healing gardens therapeutic benefits and design recommendations* John Wiley & Sons. Hoboken, United States of America

Elektroniska referenser

- Malmö Stads hemsida [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.malmo.se/Medborgare/Omsorg-vard--stod/Stod-till-personer-med-funktionsnedsattning/Stod-enligt-LSS/Daglig-verksamhet.html> [2014-06-07]
- 1177 Vårdguiden hemsida [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.1177.se/Skane/Tema/Barn-och-foraldrar/Barn-i-varden/Barn-med-funktionsnedsattning/Barn--och-ungdomshabilitering/> [2014-06-07]
- SUB Kunskapscentrum för hälso- och sjukvården, hemsida: [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.sbu.se/sv/Publicerat/Alert/Ketogen-kost-vid-epilepsi/> [2013-10-14]
- Åberg, M. (2014) Infoteket om funktionshinder [Elektronisk] Tillgänglig:
<http://www.lul.se/sv/Kampanjwebbar/Infoteket/Funktionsnedsattningar/Autism1/Autism-och-lek/> [2014-06-20]

Bilagor

Bilaga 1

Fakulteten för landskapsplanering,
trädgårds- och jordbruksvetenskap

Malmö 2012-04-12

Förfrågan om deltagande i projektet Gröna rum vid barnhabiliteringen

Mitt namn är Caroline Isaksson och jag är student på Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp. Efter att ha utbildat mig till trädgårdsingenjör med designinriktning valde jag att läsa vidare på magisterutbildningen Natur-Hälsa-Trädgård som handlar om hur utemiljöer kan användas i vård och omsorg. Mitt avslutande projektarbete är planerat att göras med fokus på utemiljön vid barn- och ungdomshabiliteringen i Lund.

Målet med projektet är att undersöka hur en grön miljö kan utformas som är anpassad till barnens behov vid era besök till verksamheten. Jag skulle därför vilja träffa barn, föräldrar och personal för att se hur olika platser i verksamheten fungerar och ta reda på vad som är viktigt när det gäller utformningen av den fysiska miljön. Av särskilt intresse är att få vara med i sinnesrummen (snoezelrummen). Förutom observation i Snoezelrummet vill jag gärna få tillfälle till en kortare intervju och samtal kring hur andra platser i verksamhetens område fungerar.

Det är givetvis helt frivilligt att delta i projektet. Det går när som helst att avbryta sitt deltagande om antingen barnet eller den vuxna så önskar. Alla uppgifter som samlas in behandlas konfidentiellt och redovisas under pseudonym vid redovisning av arbetet.

Min huvudhandledare under arbetets gång är Fredrika Mårtensson från området för Arbetsvetenskap, Ekonomi och Miljöpsykologi (telefon 040-415453)

Vänligen fyll i bifogad blankett o skicka i det frankerade kuvertet eller överlämna till Marianne Bergqvist vid barnhabiliteringen som är min kontaktperson. Jag kontaktar därefter er för att bestämma en tid de närmaste veckorna.

Tack på förhand!

Med vänliga hälsningar

Caroline Isaksson
cais0001@stud.slu.se
0739-603013

Bilaga 2

Fakulteten för landskapsplanering,
trädgårds- och jordbruksvetenskap

Samtyckesblankett

Denna blankett används för att avböja eller ge sitt samtycke till att delta i studien **Gröna rum vid barnhabiliteringen** som studenten Caroline Isaksson från SLU i Alnarp genomför våren 2012. Se bifogat brev för mer information.

Vi behöver samtycken från barn över 12 år och en förälder.

Kryssa för det som gäller dig och ditt barn och skriv under. Returnera blanketten snarast i det frankerade och adresserade kuvertet eller lämna till Marianne Bergkvist som är vår kontaktperson vid barnhabiliteringen.

Förälders namn:

Barnets namn:

Telefonnummer:

Mailadress:

- Härmed godkänner jag deltagande i en samtalsintervju med Caroline
- Härmed godkänner jag att Caroline gör observationer i de sinnesstimulerande rummen

Datum

Namn (förälder)

Namn (barn/ungdom över 12 år)

Bilaga 3

Intervjuguide personal BUH maj 2012

Tack för att ni vill ställa upp på en intervju! Jag undersöker barns behov när det gäller fysisk miljö och den speciella användningen av snoezelrummen här på barn- och ungdomshabiliteringen. Jag försöker ta reda på vad som kan vara viktigt vid utformning av sinnesstimulerande rum utomhus för målgruppen för att hjälpa Buh att skapa ett sinnesrum utomhus med fokus på målgruppen.

Det finns redan färdiga förslag med illustrationer för platsen framtagna av studenter på SLU i Alnarp som jag delvis använder mig av.

Jag tänker ställa frågor som handlar om

- Användningen av snoezelrummen här på Buh.
- Vad som inspirerar barnen/ungdomarna, till att använda sin kropp, uttrycka glädje, visa nyfikenhet m.m.
- Vad ni önskar få ut av en sinnesträdgård här på Buh.

Ni får när som helst avbryta eller välja att inte svara på en fråga.

Har ni några frågor innan vi börjar?

Frågeställning i mitt arbete

- Hur använder och upplever personal/föräldrar/barn snoezelrum?
- Hur använder och upplever de utemiljön/andra utemiljöer?
- Hur kan ett sinnesrum utomhus utformas för att utveckla målgruppens sinneupplevelse?
- Vad väcker lusten till att utforska samt att använda kroppen hos målgruppen?

Bakgrundsfrågor

Hur arbetar ni här? Hur ser själva organisationen ut?

Ni kan väl beskriva hur en vanlig dag ser ut hos er.

Snoezelrummen och habiliteringen

Hur många besökare har ni per dag på buh?

Hur ofta använder ni snoezelrummen?

Vilket rum skulle ni uppskatta som det mest populära vita eller svarta rummet?

Varför tror ni det är så?

På vilka sätt uttrycker barnen sin glädje eller förtjusning när de besöker snoezelrummen?

Du kan väl beskriva hur en session eller behandling går till i ett sådant rum.

Vilka delar i snoezelrummet är det som för att ni märker att barnen uppskattar och stimuleras mest av? Finns det delar av rummen som fungerar mindre bra?

Varför är snoezelrummen bra? Hur märker/ser ni skillnad hos besökarna?

Om närmiljön och naturen

Har ni någon gång behandlingar utomhus?

Vad gör ni då? Ge gärna exempel.

Om ni hade en mer planerad, bättre utemiljö till hands skulle ni då använda utommiljön oftare?

Sinnesträdgård kring habiliteringen

Vad är era spontana tankar kring en sinnesträdgård?

Kan ni beskriva känslan som ni tänker er där? (finns det platser som ger er olika känslor?)

Vad ska man kunna göra i sinnesträdgården?

Tänker ni er att sinnesträdgården kan användas i behandlingen?

Vad för typer av sittplatser vill ni ha i trädgården? (ska man kunna sitta i grupper? Ska personalen kunna äta lunch där? Vill ni ha mer skyddade rum för privata samtal m.m.)

Har ni besökt någon sinnesträdgård själva som ni inspireras av?

Finns det andra platser ni refererar till eller inspireras av?

De studentförslag ni valt ut som favoriter, vad tycker ni är bra med dessa?

Finns det något ni vill tillägga eller komplettera?

Vi kan väl gå ett varv först inomhus och sedan utomhus för att prata om olika slags rum och miljöer.

Inomhus

Brukar ni ha aktiviteter/behandlingar i grupp? Hur stor är gruppen i så fall?

Vilket håll går ni om ni skall gå ut i parken?

Vart brukar föräldrarna sitta och vänta?

Utomhus

Vad tycker du om parken idag?

Vad fungerar bra?

Vad fungerar dåligt?

Vilka delar i parken brukar ni använda vid behandling?

Vad gör ni här? Hur många brukar ni vara då?

När ni själva vill gå undan och få lugn, ro och återhämtning?

Sitter ni någon gång ute och fikar eller äter lunch?

Finns det något ni vill tillägga eller komplettera?

Åter igen, stort tack för din medverkan!

Bilaga 4

Intervjuguide Förälder Maj 2012

Tack för att ni vill ställa upp på en intervju! Jag undersöker barns behov när det gäller fysisk miljö och den speciella användningen av snoezelrummen här på barn- och ungdomshabiliteringen.

Jag försöker ta reda på vad som kan vara viktigt vid utformning av en plats utomhus med fokus på målgruppen.

Det finns förslag framtagna av studenter på SLU i Alnarp som jag också utgårifrån, också när det gäller konkreta förslag på hur ett trädgårdsrum kan utformas.

Jag tänker ställa frågor som handlar om

- Ert barns användning och upplevelse av andra utemiljöer
- Vad som inspirerar ert barn, till att använda sin kropp, uttrycka glädje, visa nyfikenhet m.m.
- Ert barns användning av snoezelrummen här på Buh.

Ni får när som helst avbryta eller välja att inte svara på en fråga.

Har ni några frågor innan vi börjar?

Frågeställning

- Hur använder målgruppen utemiljön/andra utemiljöer?
- Hur kan ett sinnesrum utomhus utformas för att utveckla målgruppens sinneupplevelse?
- Vad väcker lusten till att utforska samt att använda kroppen hos målgruppen?
- Hur använder och upplever personal/föräldrar/barn snoezelrum?

Bakgrundsfrågor

Vad heter du och hur gammal är du?

Hur ser er familj ut?

Kan du berätta om en tynsiktig vardag hos er?

Vilka speciella svårigheter och utmaningar har ni i vardagen- som inte andra barn och familjer har?

Har ert barn några speciella intressen?

Vad gör er familj på fritiden?

Snoezelrummen och habiliteringen

Hur ofta besöker ni buh?

Om ert barn är på behandling och ni ej är med i rummet, vart väntar ni då? Vad gör ni medan ni väntar?

Vad är ert barns favoritmoment här på buh?

Hur ofta använder ni snoezelrummen vid besöken?

Vilket är ert barns favoritrum, det vita eller svarta rummet? Och varför tror du?

Du kan väl beskriva hur en session eller behandling går till i ett sådant rum.

Har barnet någon favoritplats hemma?

Vilka delar i snoezelrummet är det som för att ni märker att ert barn uppskattar och stimuleras av?

Hur använder ert barn sin kropp i snoezelrummet? Är detta ett rörelsemönster som skiljer sig från ert barns vanliga rörelsemönster?

Finns det delar ni har märkt att ert barn inte tycker om eller kanske blir skrämmd av?

Märker ni någon skillnad på ert barn efter ett besök i snoezelrummen?

Hur då?

Om föräldern har svårt att svara: Blir barnet lugnare eller mer aktivt?

Närmiljön och naturen

Har ni trädgård?

Vad brukar ni göra där?

Finns det något i trädgården som ert barn är extra nyfiken över eller stimuleras extra av?

Om ni beger er ut – parker, lekplatser eller naturen- vart beger ni er då?

Vart åker ni då?

Vad gör ni där?

Vad är viktigt på platsen?

Brukar ni gå till anpassade lekplatser?

Vart finns dessa? Vad kan man göra?

Sinnesträdgård kring habiliteringen

Vad hade ni önskat kunna göra i trädgården?

Om det hade legat en trädgård här med flera olika rum att upptäcka som är lättillgänglig, hade ni då besökt den utöver er tid här på habiliteringen? Te.x. innan eller efter habiliteringen?

Om ert barn verkar trivas i trädgården, hade ni då försökt anlägga något liknande hemma?

Finns det något ni vill tillägga eller komplettera?

Vi kan väl gå ett varv först inomhus och sedan utomhus för att prata om olika slags rum och miljöer.

Inomhus

Hur ofta är du med och deltar eller observerar habiliteringens aktiviteter?

Vid vilka aktiviteter väntar du utanför/deltar du?

Vart brukar du sitta och vänta?

Vad gör du när du väntar?

I vilken sinnesstämning upplever du ditt barn när ni går här ifrån?

(ex om de har svårt att svara: Lugnare- piggare- eller samma som när ni kom)

Utomhus

Vad tycker du om parken idag?

Vad fungerar bra?

Vad fungerar dåligt?

Sitter ni någon gång utomhus och väntar?

Om det hade funnits en anpassad lekplats på området, hade ni då besökt den? I samband med behandling? Hade ni besökt den på er fritid?

Vad är dina tankar kring en sinnesträdgård?

Finns det något ni vill tillägga eller komplettera?

Stort tack till er båda för ert deltagande!